

UDK 069.12:355.233.2:796/799(091)

1.02 Pregledni znanstveni članek

Prejeto: 18. 12. 2020

Mateja Ribarič*

Učna ura "Zdrav duh v zdravem telesu" in telovadba v šoli na Slovenskem skozi zgodovino

The lesson "A healthy spirit in a healthy body" and physical education in Slovenian schools through history

Izvleček

Septembra 2017 je bila izvedena prva učna ura telovadbe z naslovom *Zdrav duh v zdravem telesu*, ki je nastala kot spremljevalni program razstave *Umetnost, šport in dediščina*. Učna ura je postavljena v narodno šolo v Kraljevini Jugoslaviji leta 1932, učenci izvajajo telesne vaje po sokolskem sistemu. V nadaljevanju predstavimo uvedbo telovadbe kot učnega predmeta v šole. Leta 1869 je bil z zakonom uveden obvezen pouk telovadbe v ljudske šole, leta 1871 še v realke in učiteljsišča. Že leta 1849 pa so uvedli telovadbo kot neobvezni predmet v gimnazije. Nato pregledno predstavimo razvoj telovadbe v šoli na Slovenskem v času habsburške monarhije oz. Avstro-Ogrske (1849 do 1914), v obdobju stare Jugoslavije (1919–1941) in v obdobju druge Jugoslavije od 1945 do 1958.

Abstract

In September 2017, the first lesson in physical education, called *A Healthy Mind in a Healthy Body* was carried out. It appeared as part of the programme accompanying the exhibition *Art, Sports and Heritage*. The lesson is set in a national school in the Kingdom of Yugoslavia in 1932 and pupils perform exercises following the sokol system. The article goes on to present the introduction of physical education as a school subject. In 1869 the law introduced mandatory teaching of physical education in primary schools, and in 1871 also in real schools and schools for teachers. In grammar schools, physical education was introduced as a non-obligatory subject in 1849. There follows an overview of the development of physical education in Slovenia during the period of Habsburg Monarchy, i.e. Austria-Hungary (1849 to 1914), the period of the old Yugoslavia (1919 to 1941) and the period in second Yugoslavia from 1945–1958.

Ključne besede: muzejske učne ure, zgodovina telovadbe v šoli, sokolsko telovadno društvo.

Key words: museum school lessons, history of physical education, Sokol gymnastics club

* Mateja Ribarič, muzejska svetovalka, prof. zgodovine in sociologije, Slovenski šolski muzej, e-pošta: matejariba@yahoo.com

Začetek učne ure telovadbe Zdrav duh v zdravem telesu

V okviru Evropskega tedna športa¹ je bil v Centru kulture Španski borci v Ljubljani 25. septembra 2017 organiziran celodnevni nacionalni strokovni posvet Umetnost, šport in dediščina.² Na posvetu so odprli razstavo z enakim naslovom kot teden, na kateri je svoje športne zbirke in umetniške zbirke, ki se navezujejo na tematiko športa, predstavilo 13 različnih slovenskih kulturnih institucij. Med njimi tudi Slovenski šolski muzej, ki je na dveh panojih predstavil zgodovinski pregled telovadbe v šoli na Slovenskem.³ V spremljevalnem programu razstave je bila isti dan prvič izvedena učna ura telovadbe iz leta 1932 z naslovom Zdrav duh v zdravem telesu. Scenarij učne ure je ob pomoči kustosinje Mateje Ribarič pripravil Matej Prevc na temelju starih učnih načrtov, učbenikov, pedagoške literature in časopisnih člankov, slikovnih in ustnih virov.⁴ Kustosinja Marjetka Balkovec Debevec je v sodelovanju z Belokranjskim muzejem in po vzoru dresov metliškega Sokola za gospoda učenika priskrbel ustrezno telovadni dres. Izvajalec prve učne ure je bil Matej Prevc, ki je nastopil v vlogi gospoda učenika Matija Prevca. Kasneje je začel poučevati to uro tudi Matej Hrstar pod imenom Matevž Grom. Oba izvajalca učno uro še vedno izvajata v Slovenskem šolskem muzeju, jo sooblikujeta in vsak ji doda svoj osebni pečat. Od leta 2017 do 2019 sta jo odigrala štirinajstkrat.⁵ Učna ura je primerna za učence osnovne šole od 3. razreda naprej, za dijake, študente in odrasle, pri tem se scenarij lahko prilagaja zahtevnostni stopnji udeležencev. Učni cilji ure so: spretnost in gotovost v gibih, razvijanje odločnosti, samozavesti in vzdrževanje duševnega in telesnega zdravja ter navajanje na dostojno in lepo vedenje. Pri učni uri se izvajajo telesne vaje in igre po sokolskem sistemu: redovne vaje (pravilna stoja telesa, nastop v vrstah, hoja in tekanje v vrsti) ter proste vaje (okretanje na levo in desno, krčisteza, poskok), program pa se zaključí z otroško igro.⁶ Gospod učenik uporablja besedišče iz tega obdobja. Zakaj smo se odločili za učno uro po sokolskem vzoru?

-
- 1 Evropski teden športa je pobuda Evropske komisije za spodbujanje športa in telesne dejavnosti v Evropi in poteka od leta 2015.
 - 2 Posvet je bil organiziran v organizaciji Zavoda RS za šolstvo (ZRSŠ), Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport RS (MIZŠ – Direktorata za šport in Urada za razvoj izobraževanja.
 - 3 https://kulturnibazar.si/wp-content/uploads/2020/06/4_Razstava_Umetnost-%C5%A1port-in-dedi%C5%A1%C4%8Dina.pdf (pridobljeno 12. 12. 2020). Razstava je bila v Centru kulture Španski borci Ljubljana na ogled od 25. 9. do 14. 10. 2017, nato pa je potovala po Sloveniji.
 - 4 Glavni viri za sestavo scenarija: Brunet, Franc: *Telovadba v petrazrednih in manj kot petrazrednih ljudskih šolah*, Ljubljana, 1900, ponatis 1907 (soavtor Jakob Furlan): *Nauk o telovadbi*, prvi del, proste vaje (s 50 podobami), Ljubljana: Južni Sokol 1867: *Nauk o telovadbi*, drugi del, vaje na orodji, s 164 podobami in VI obrazci, Ljubljana: Slovenska matica 1869; Taufer, Veno: *Telesna in duševna vzgoja šolske dece v telovadnici*, *Popotnik*, 1931; Plevnik, Vinko: *Sokolska telovadba do leta 1914*, diplomsko delo na Fakulteti za šport, Ljubljana, 2008: *Začasni učni načrt za višjo narodno šolo v Kraljevini Jugoslaviji*, 1932.
 - 5 Stanko Okoliš, Slovenski šolski muzej v letu 2019, *Šolska kronika: revija za zgodovino šolstva in vzgoje*, 29, 2020, št. 2, str. 265.
 - 6 Glej v: Pedagoški programi SŠM za šolski leta od 2017/18 do 2020/21.

Prva izvedba učne ure telovadbe leta 2017 (SŠM, fototeka).

Sokol je bilo prvo telovadno društvo na Slovenskem, ki je spodbujalo narodno in kulturno zavest ter s telovadbo vzgajalo k disciplini telesa in duha.⁷ Za obdobje po letu 1918 smo se odločili, ker telovadba v nobeni slovenski šoli pred razpadom Avstro-Ogrske ni zaživela kot enakovreden učni predmet. Šolska telovadba se je povezovala s telovadbo v društvih Sokola Kraljevine Jugoslavije. S spremembo v učnem načrtu leta 1932 se je predmet telovadba in otroške igre preimenoval v telovadbo po sokolskem sistemu, a vadbena snov se ni spremenila.

Uvedba telovadbe kot učnega predmeta v šole

Človekova potreba po gibanju in telesni aktivnosti je njegova elementarna potreba. Že antični Grki so jo imeli za nepogrešljiv del šolskega pouka. Pri razvoju mladega človeka v zrelo osebnost so prvi poudarjali načelo skladne vzgoje. Izrazi, ki jih še danes uporabljamo v športu, prihajajo prav od njih: tako na primer gim-

⁷ Na Slovenskem ima telovadba začetke leta 1863 v Južnem Sokolu, ki se je pozneje preimenoval v Ljubljanskega Sokola. Člani tega telovadnega društva so se imenovali Sokoli in so bili prvi, ki so začeli razvijati telesne vaje.

nastika, atletika ..., navsezadnje pa so bili tudi začetniki tradicije olimpijskih iger, ki jih prirejamo še danes. Tudi stari Rimljani so se dobro zavedali pomembnosti izreka, ki se glasi *mens sana in corpore sano*. Telovadba ne krepi samo telesa, ampak bistri tudi duha. In zdrav duh v zdravem telesu je gotovo bolj dovzeten za duševno hrano in nadaljnjo izobrazbo kot zdrav duh v bolnem telesu. Pozitivni učinki telesne aktivnosti so znani bolj ali manj vsakomur, z njo pa prispevamo skupnosti zdravega, za delo sposobnega, fizično razvitega človeka.⁸

Šele razsvetljenstvo konec 18. stoletja je telovadbo postavilo kot nujno sestavino splošne vzgoje. Leta 1774 je v habsburški Avstriji izšel prvi ljudskošolski zakon. Takrat so zlasti filantropisti zagovarjali vključitev telovadbe v splošno vzgojo za vse ljudstvo, ne samo za pripadnike posameznih stanov. Telovadba se je namreč na Slovenskem pod vplivom nemškega turnerskega telovadnega gibanja prej kot v šoli uveljavila v različnih oblikah zunaj šole, predvsem v telovadnih društvih (kot turnerska načrtna telesna vzgoja, kot gimnastika individualne telesne kulture, kot šport, kot igra in kot ortopedska telovadba za otroke s telesnimi hibami). Med šolskimi učnimi predmeti je ni predvideval niti drugi avstrijski ljudskošolski zakon, Politična šolska ustava, iz leta 1805, ki je veljala vse do leta 1869.⁹

Telovadbo med šolskimi predmeti prvič omenja Načrt osnovnih načel pouka v Avstriji iz leta 1848.¹⁰ Zaradi zadušitve revolucionarnega vrenja reforma osnovnega šolstva v Avstriji leta 1849 ni uspela. Istega leta je prišlo do prenove gimnazij, ki so postale osemrazredne z maturo kot vstopnico na univerzo. Učni načrt za gimnazije in realke iz leta 1849 je določal telesno vzgojo kot neobvezen izbirni predmet.¹¹ Ker pa šole niso imele primernih telovadnih prostorov ne učiteljev telovadbe niti ni bilo primernega telovadnega učnega načrta, je bilo izvajanje telovadbe nedosledno in ohlapno, odvisno od možnosti, ki so jih imeli na posameznih gimnazijah in realkah. Ponekod so zato lahko telovadili, drugod jim to ni bilo dovoljeno. Je pa država na gimnazijah prevzela plačevanje učiteljev, ki so gimnazijce poučevali telovadbo še vedno kot neobvezen predmet.

Štefan Mandič velja za prvega telovadnega učitelja na Slovenskem, čeprav ni imel ustrezne izobrazbe, je pa končal vojaško šolo na Dunaju. Leta 1851 mu je vodstvo ljubljanske gimnazije dovolilo, da je ustanovil zasebno telovadno šolo za gimnazijske dijake. Že prvo leto se je prijavilo okoli sto dijakov. Telovadili so verjetno kar na gimnazijskem dvorišču, in to samo v mesecih, ko je bilo za telovadbo ugodno vreme. Telovadba v tem času ni bila šolski predmet v pravem pomenu be-

8 Živa Štucin: Telovadba na Slovenskem po letu 1945, magistrsko delo, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za šport, Ljubljana 2018, str. 11.

9 Stane Okoliš: Uvajanje telovadbe v šolo. V: Seminar za mentorje zgodovinskih krožkov. Ljubljana, 2003, str. 30.

10 Drago Stepišnik: Šolska telesna vzgoja do leta 1945. V: Razvoj šolske telesne vzgoje na Slovenskem, Slovenski šolski muzej, Ljubljana, 1978, str. 6.

11 Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich, Wien 1849.

sele.¹² Postopoma so začeli uvajati obvezno telovadbo v gimnazije šele od šol. leta 1909/10 dalje. Je pa pred tem leta 1871 prišlo do uvedbe telovadbe kot obveznega šolskega predmeta na realkah in učiteljiščih, ki so leto prej postale štirirazredne srednje šole.

V predmetnik osnovne šole je učni predmet telovadba prvič uvedel tretji avstrijski državni ljudskošolski zakon leta 1869. Smoter in glavne značilnosti poučevanja novega predmeta v ljudski šoli so opredelili v Šolskem učnem redu za občne ljudske šole leta 1870: »*Telesnim vajam je prvi nalog, pospeševati, da se v mladini razvija moč, ugibčnost in trnodušje, ljubezen k redu, pogum in up v samega sebe, ter da se čvrsto ohrani telo in duh. Te vaje naj bodo redne in proste s telovadnimi igrami vred, a po zgornjih stopinjah tudi vaje na orodji, ako je orodje pripravljeno. Telesne vaje so razne dečkom in razne dekletom, kakor zahteva sama raznost njih spola.*«¹³

Telovadba v obdobju habsburške monarhije in Avstro-Ogrske od 1849 do 1914

Pouk telovadbe je bil v osnovni šoli zakonsko sicer priznan, a v praksi je bilo veliko težav. Telovadbi so pripisali predsodek, da nima znanstvenega značaja. Zaradi težavnih materialnih okoliščin ni bilo dovolj telovadišč in telovadnic. Tudi učitelji niso bili posebej izurjeni v poučevanju telovadbe. Zaradi vsega tega je imela obroben položaj, na seznamu učnih predmetov jo najdemo čisto na koncu. Učni načrt za ljudske šole je leta 1878 predpisoval dve uri telovadbe na teden, razen za prvi razred, kjer telovadbe sploh niso imeli. Nedoločnost vladne uredbe o pouku telovadbe se je kazala tudi v številu ur, ki so bile dejansko namenjene telovadbi. Velikokrat so ure, namenjene telovadbi, uporabljali za pouk drugih predmetov.

V učnem načrtu za pouk telovadbe v nerazdeljeni enorazrednici s celodnevni poukom iz leta 1874 za Štajersko preberemo, da učenci 1. oddelka, ki hodijo v šolo prvo leto, nimajo telovadbe. Učenci 2. oddelka, ki šolo obiskujejo drugo, tretje in četrto šolsko leto, imajo dve uri telovadbe na teden (redne vaje, proste vaje, opora leži naprej, vaje s palicami, dolga vrv za kolebanje, nizka gred, vodoravne lestve, oder z drogovi ali preklami, plezala, igre). Prav tako imajo dve uri telovadbe na teden učenci v 3. oddelku, ki hodijo v šolo peto, šesto, sedmo in osmo šolsko leto (redne vaje, proste vaje, vaje s palicami, dolga vrv za kolebanje, prosto skakanje, gred, vodoravne lestve – veskanje, navpične lestve, oder z drogovi – plezala, bradlja, igre).¹⁴

12 Drago Stepišnik: Oris zgodovine telesne kulture na Slovenskem, Ljubljana 1968, str. 72–74.

13 Šolski in učni red občnim ljudskim učilnicam, 20. avgust 1870. V: Postave in ukazi za kranjsko ljudsko šolstvo, Ljubljana 1876, str. 82.

14 Deželni zakonik in ukazni list za vojvodino Štajersko XVIII, 1874, str. 230–240.

Telovadba deklic v telovadnici konec 19. st. (SŠM, fototeka).

Na začetku je bila telovadba domena moških, namenjena le fantom, vodili pa so jih telovadni učitelji. Šele ob koncu 19. stoletja je bila telovadba pri nas omogočena tudi deklicam, za kar ima največ zaslug A. Spiess, telovadni učitelj in vnet zagovornik šolske telovadbe.¹⁵

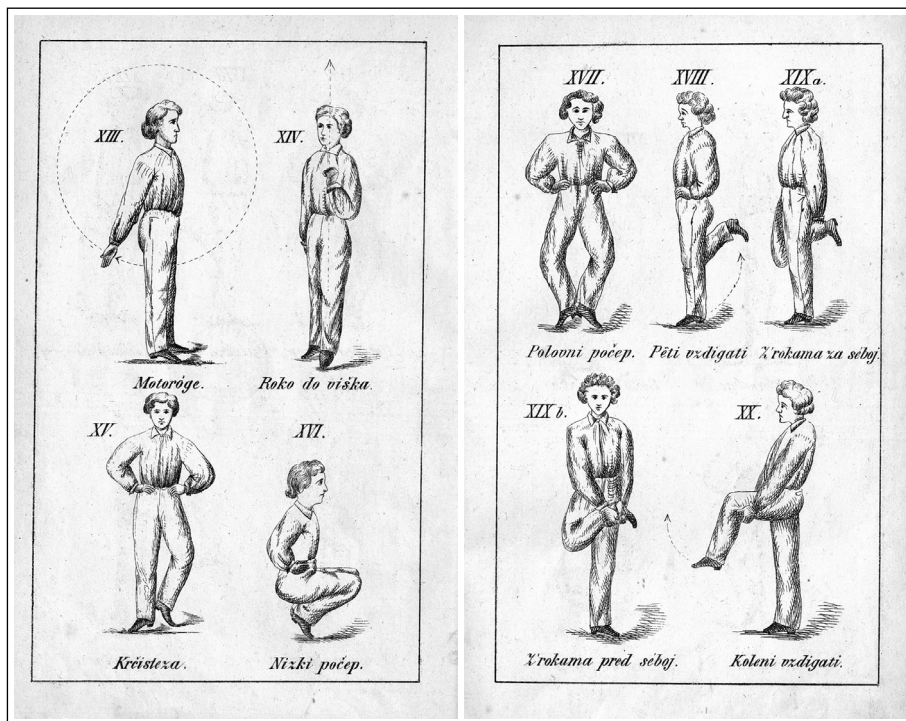
V takratnem pedagoškem razmišljanju je bilo prisotno ostro razlikovanje med telesnimi sposobnostmi dečkov in deklic. Nekatere vaje so veljale samo za dečke (deklice niso skakale v počepu, plezale po drogu, stopale po navpičnih lestvah, hodile po gredi ...). V obdobju bolj konservativne vlade so leta 1883 iz učnih načrtov deklinško telovadbo celo izbrisali. Ukrep so leta 1901 nekoliko omilili in zopet dovolili deklinško telovadbo, a na prostovoljni osnovi, če se je zanjo prijavilo dovolj učenk (vsaj 15).¹⁶

Pri pouku telovadbe so si učitelji lahko pomagali s knjigo *Nauk o telovadbi*, ki jo je v letih 1867 (prvi del) izdal Ljubljanski Sokol in 1869 (drugi del) Slovenska matica. V obeh je veliko lepih nazornih ilustracij, ki so ponazarjale posamezne telovadne prvine (npr.: kroženje rok, dvigovanje roke, krčenje noge, nizki počep, vaje na drogu – prečna vesa v leži, koljena vesa, komolčja vesa na eni roki in na eni nogi ...).¹⁷

15 Mojca Doupona Topič: *Ženske v športu*. V: Seminar za mentorje zgodovinskih krožkov. Ljubljana, 2003, str. 47.

16 Drago Stepišnik: *Šolska telesna vzgoja do leta 1945*. V: *Razvoj šolske telesne vzgoje na Slovenskem*, Slovenski šolski muzej, Ljubljana, 1978, str. 14.

17 Glej *Nauk o telovadbi*, prvi del, proste vaje (s 50 podobami), Ljubljana: Južni Sokol 1867, *Nauk o telovadbi*, drugi del, vaje na orodji, s 164 podobami in VI obrazci, Ljubljana: Slovenska matica 1869.

Ilustracije iz knjige *Nauk o telovadbi* (SŠM, knjižnica).

Leta 1872 je Janez Zima napisal prvi slovenski učbenik *Telovadba v ljudske šoli*, s katerim je vpeljal sistem šolske telovadbe, ki se je še dolgo ohranil. Namen te knjižice je bil, šolsko mladino seznaniti s telovadnimi izrazi.

»Primeren živež, dobri čisti zrak, zmernost, snažnost na životu, v stanovanji in obleki, delo in počitek – vse to vterjuje naše zdravje. Da pa udje in sklepi k moči pridejo in gibčni postanejo, da se mišice, katere naše kosti obdajajo, vterde, da se pravilni kervotok skoz vse žile in žilice nikoli ne zadržuje, k temu zelo veliko in zdatno pripomore telovadba.«¹⁸

»Telovadba je pravilna odgoja telesa; ona nas pa zraven tudi že privadi na red pri vsakem početju. Različne vaje ne vterdijo samo udje, mišice, pljuča i.t.d, temuč dado telesu tudi lepo vzrast in postavnost.«¹⁹ V knjižici je avtor v štirih poglavjih opisal redne vaje, proste vaje, nekatere vaje s pripravami in na pripravah ter telovadne igre ter pesmi.

Jože Jeram, učitelj v Kostanjevici, je v dnevniških zapisih ob uvajanju telovadbe zapisal: „14. april 1874. Danes sem začel s poukom telovadbe. Dečki kažejo

¹⁸ Janez Zima, *Telovadba v ljudske šoli*, Ljubljana 1972, str. 5.

¹⁹ Prav tam, str. 6.

veliko veselja in tudi močne priprave za ta predmet. Ta pouk bom zdaj imel dvakrat tedensko po šolskih urah in pri večji vadbi v šolskem vrtu telovadil s šolarji."

Zadovoljstvo z novim predmetom je učitelj že čez nekaj dni izrazil z novim vpisom: „22. april 1874. Ker je danes zelo prijeten topel dan in je v šolskem vrtu zelo veliko dela, sem popoldan peljal šolsko mladino v šolski vrt. Deklice so pulile plevel, dečki pa so na prostem prvič vadili prve vaje iz telovadbe. Zelo prijeten in zabaven učni predmet. Zelo sem bil zadovoljen, da sem po nasvetu našega okrajnega šolskega nadzornika začel poučevati ta učni predmet.“²⁰

Učitelj Jakob Dimnik je v 2. pol. 19. st. ugotavljal, da „današnja mladina vedno bolj peša in hira“ in poudaril, da je poleg „obče vzgoje v šoli nujno potrebna tudi telesna“.²¹

Zaradi pogostih epidemij različnih nalezljivih bolezní v šoli je telovadba v 19. st. poleg zdravstvene nege in pouka higijene dobila svoje mesto v šoli. Imela je dvojni namen: podpirati telesni razvoj in zdravje otrok ter nasploh vzgajati njihov značaj in osebnost.²²

Uvedba predmeta je odprla vprašanje prostora in kadra. Učitelji so od leta 1871 dalje dobili osnove pouka telovadbe na učiteljskih. Učni načrt telovadbe v ljudski šoli je bil natančno izdelan, v praksi pa vpeljava telovadbe v reden šolski pouk ni potekala zadovoljivo. Pretežni del ljudskih šol telovadbe sploh ni imel. Pri izpitih za učitelje za ljudske in meščanske šole je obveljal predpis, da lahko izpraševalna komisija v posebnih primerih kandidatu opraviči izpit pri telovadbi, vendar je morala to v spričevalu posebej zabeležiti.²³

Franc Brunet (1852–1916) je bil prvi strokovno izobraženi slovenski učitelj telovadbe. Po končani Filozofski fakulteti v Gradcu je leta 1889 dokončal tečaj za telovadne učitelje na Dunaju. V letih 1889–1891 je bil suplent na državni gimnaziji v Ljubljani, od 1891 do smrti pa učitelj telovadbe na višji realki v Ljubljani. Na tečaju na Dunaju je spoznal sistem šolske telovadbe, ki ga je ustvaril Nemeč Adolf Spiess. Bil je prvi, ki je v ljubljanskem Sokolu učil proste vaje po češkem načinu, torej sestave ali kombinacije več gibov v zaporedju, ki sestavljajo vajo in jih poznamo še danes. Uvedel je vaje v gibanju, veliko pozornosti je posvečal vajam na orodju. Z Jakobom Furlanom je leta 1900 izdal po učnih načrtih prirejeno knjigo za učitelje *Telovadba v petrazrednih in manj kot petrazrednih ljudskih šolah, ki je izšla leta 1907 v ponatisu*. V njej je razširil slovensko telovadno terminologijo.²⁴

Med najpomembnejšimi dejavniki, ki so ovirali hitrejšo vpeljavo telovadbe v šolo, so bile telovadnice oz. primerni vadbeni prostori. Telovadba v šoli brez

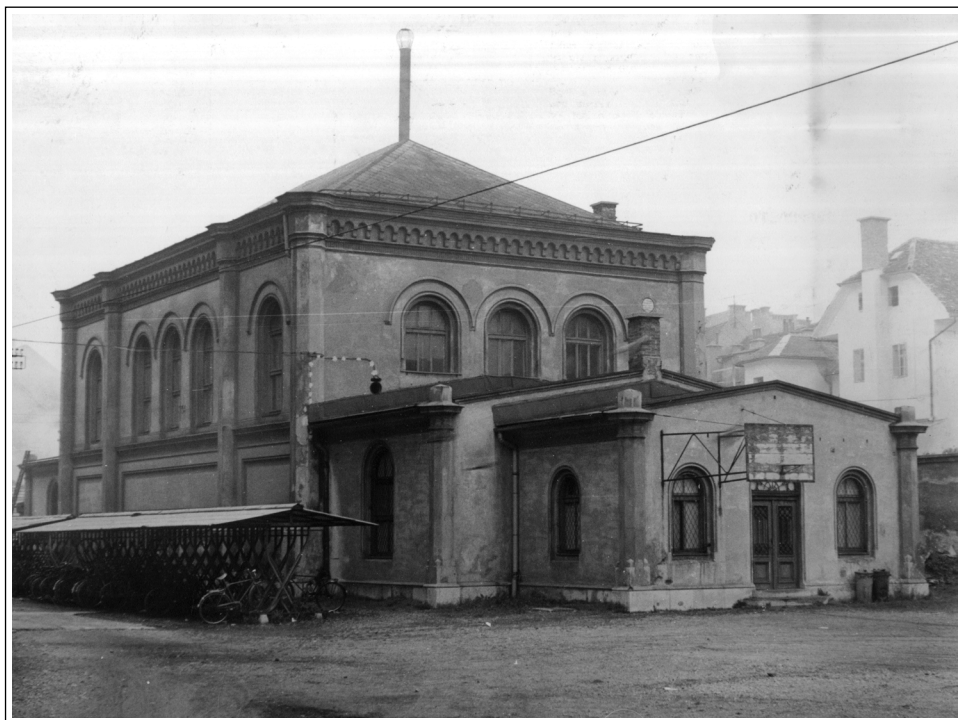
20 Tagesbuch der Volksschule in Landstrass – Stara šolska kronika kostanjeviške šole 1873–1876 (hrani Slovenski šolski muzej, arhiv, fasc. 25).

21 Jakob Dimnik: Zdravstvo v šoli. V: Učiteljski tovariš 1885, str. 241.

22 Stane Okoliš: Uvajanje telovadbe v šolo. V: Telesna vzgoja in šport v preteklosti, Seminar za mentorje zgodovinskih krožkov. Ljubljana, 2003, str. 31.

23 Prav tam, str. 35.

24 <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi151499/> (pridobljeno 22. 12. 2020).

Prva šolska telovadnica na Slovenskem – Realka v Ljubljani, 1874 (SŠM, fototeka).

primernih telovadnic ni mogla napredovati niti ni mogla postati enakovreden šolski predmet.

Prvo šolsko telovadnico na Slovenskem so postavili leta 1874 ob na novo zgrajeni realki v Ljubljani. V Mariboru so šolsko telovadnico leta 1887 zgradili pri gimnaziji. V naslednjih letih pred prvo svetovno vojno so telovadnice zgradili pri vseh, prav tako na novo zgrajenih gimnazijskih stavbah, pa čeprav telovadba v gimnazijah še ni bila obvezen učni predmet. Najbolj sodobno opremljeno šolsko telovadnico so v začetku stoletja zgradili na škofijski zasebni gimnaziji v Šentvidu nad Ljubljano.²⁵

Tako kot ob gimnazijski reformi leta 1849 nobena gimnazija ni imela svoje telovadnice, je ob osnovnošolski reformi 1869 ni imela nobena ljudska šola. Najprej so se telovadnice veselili v II. deški ljudski šoli na Grabnu v Ljubljani leta 1876, nato v Krškem leta 1878. Pred prvo svetovno vojno so na celotnem slovenskem narodnem ozemlju postavili 59 telovadnic. V veliki meri so bile preurejene iz učilnic. Večji del ljudskih šol je že zgodaj imel letna telovadišča, kjer so lahko

²⁵ Stane Okoliš: Uvajanje telovadbe v šolo. V: Telesna vzgoja in šport v preteklosti, Seminar za mentorje zgodovinskih krožkov. Ljubljana, 2003, str. 36.

telovadili samo v ugodnih vremenskih razmerah (1880. leta je bilo 251 letnih telovadišč). Najpogosteje so tak prostor uredili kar v šolskem vrtu, ki ga je konec 19. stoletja dobila večina šol.²⁶

Telovadba ves čas od njene uvedbe pa do razpada Avstro-Ogrske ni zaživela kot enakovreden učni predmet, prav tako se ni spreminjala njena vsebina.²⁷

Spomladi leta 1906 je iz Slovenske krščanske socialne zveze izšla posebna telovadna organizacija Orel, ki je v kratkem času postala kar mogočna mladinska telovadna in vzgojna organizacija. Eden glavnih namenov te orlovske ali, kot so jo imenovali, klerikalne organizacije je bil, postati konkurenca sokolskemu oziroma liberalnemu gibanju. Medtem ko je imelo sokolstvo večji poudarek na telesni vzgoji, cilj orlovstva ni bila izključno telovadba. Telesna vzgoja naj bi predstavljala le eno izmed panog izobraževalnega dela. Kot so napisali, telovadnica ni kraj, kjer bi se bahali s predrznimi vajami, ampak kraj, kjer je vsakemu dano vaditi v pokornosti, smislu za red in snago, točnosti in veselosti duha.²⁸

Telovadba v obdobju stare Jugoslavije (1919–1941)

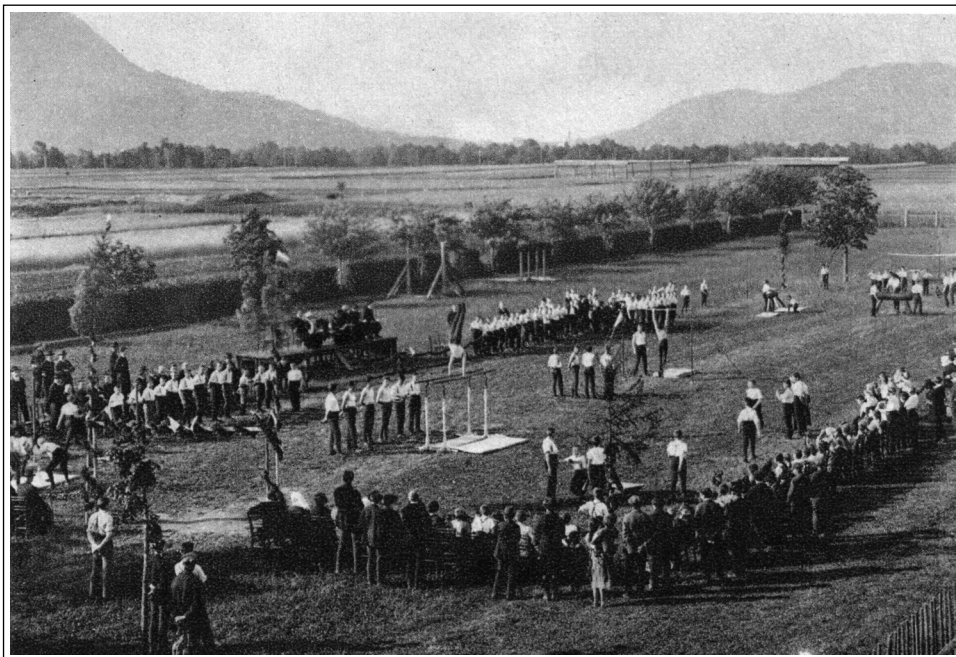
Tudi po prvi svetovni vojni je telovadba še naprej ohranila značaj veščine ali spretnosti in zadnje mesto v predmetniku. Kjer niso imeli ustreznih možnosti, pouka telovadbe ni bilo ali pa je bil nereden. Boljše razmere za poučevanje telovadbe so imele šole s svojimi telovadnicami ali pa tiste, ki so lahko gostovale v telovadnicah sokolskih telovadnih društev.

V novi državi je bila šolska telovadba naslonjena izključno na sokolsko, saj je sokolski program predstavljal temelj za učne načrte v osnovnih in srednjih šolah. Spremembe v učnih načrtih so se pojavile leta 1932. Spremenilo se je ime predmeta – *telovadba in otroške igre* se je preimenovalo v *telovadba po sokolskem sistemu* s poudarki na redovnih in prostih vajah. Vadbena vsebina pa se ni bistveno spremenila. Na višji narodni šoli sta bili leta 1932 predpisani dve uri telovadbe na teden v vseh štirih razredih. Za prvi in drugi razred je učni načrt predpisoval redovne vaje, proste vaje in igre, za tretji in četrti razred pa poleg že omenjenega tudi skakanje, raznoterosti, borilne vaje, vaje poleti (plavanje, sprehodi), vaje pozimi (sankanje, drsanje, kepanje, izleti ...) in tekme. Ni pa več omenjal vaj na orodju, razen če so imele šole ustrezne orodne naprave. V nekaterih krajih z daljšim snežnim obdobjem je bilo šolam dovoljeno, da so namesto zimske telovadbe učence poučevali smučanje. Učenci so z "redovnimi" vajami sodelovali tudi na sokolskih prireditvah. Telovadba je bila sredstvo tako za izboljševanje športnega

26 Prav tam, str. 36.

27 Drago Stepišnik: Šolska telesna vzgoja do leta 1945. V: Razvoj šolske telesne vzgoje na Slovenskem, Slovenski šolski muzej, Ljubljana, 1978, str. 16.

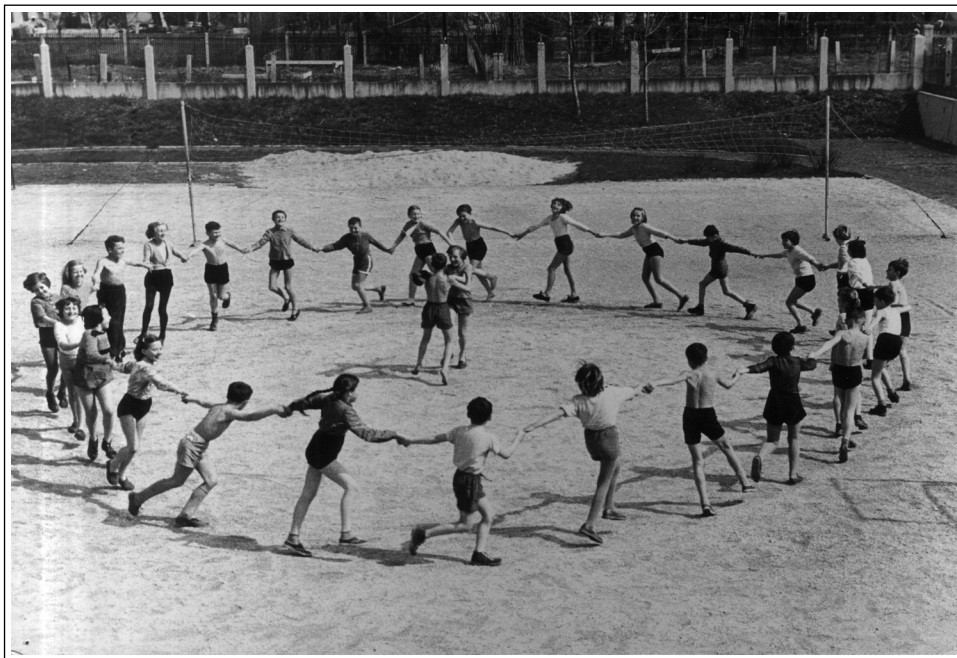
28 Boris Rozman, Poročilo o knjigi, Pernišek, France: Zgodovina slovenskega Orla; Buenos Aires : Slovenska kulturna akcija, 1989. V: Zgodovinski časopis, Ljubljana 1991, letnik 45, str. 678.

Redovne vaje po sokolskem sistemu (SŠM, knjižnica).

znanja in telesnih sposobnosti kot tudi za discipliniranje ter moralno in nacionalno vzgajanje. Osnovnošolci in dijaki so lahko nekatere športne igre, nezaželene s strani sokolstva (npr. nogomet), igrali le v prostem času. Sodelovanje v športnih klubih jim je bilo celo prepovedano. Učitelji so bili člani Sokola, leta 1927 je bil zanje organiziran prvi tečaj. Čeprav Sokoli nežnejšemu spolu niso preprečevali vadbe, so bili učni načrti za dekleta in fante napisani ločeno. V Začasnem učnem načrtu je bilo zapisano opozorilo, ki dovolj zgovorno priča o razmerju med dekliško in fantovsko telovadbo:

»Ker so pri dečkih in deklicah velike razlike v anatomskega oziru, posebno v mišičju, morajo za deklice izostati mnoge vaje, kot npr. razkoračna stoja, veliki počep in gibanje v teh stojah, globoko sklanjanje telesa naprej in nazaj, vaje v ležečem položaju, ker so te vaje v direktnem nasprotstvu s splošno dostojnostjo in žalijo čut ženske nežnosti. Poleg tega morajo izostati vaje, ki zahtevajo velik napor mišičja vsega telesa kakor: rokoborba, vaje z znatno brzino in brzi tek. Glavno gradivo za sistematično razvijanje vsega mišičja ženske dece so proste vaje, gibi rok, obrati, poskoki, različne vaje trupa ter vaje na mestu. Kolo in igre tvorijo najbogatejši del vaj za žensko deco; zaradi njihovega ritma in takta jih smatramo lahko za jedro telesnih vaj pri ženski deci.«²⁹

Po napornih vajah jih igra sprosti (SŠM, fototeka).

Leta 1938 je od 871 osnovnih (narodnih) in meščanskih šol v Dravski banovini imelo svojo telovadnico samo 49 šol, kar je predstavljalo 5,6 odstotka šol.³⁰

Telovadba v drugi Jugoslaviji od 1945 do 1958

Po drugi svetovni vojni se je pogled na vzgojni sistem spreminjal, s tem pa tudi na telesno vzgojo in njeno pomembnost na področju vzgoje. Proces je bil dolgotrajen, saj je bilo treba najprej urediti prostorske probleme (telovadnice, igrišča), dokupiti potrebno opremo, poiskati vaditelje oziroma izučiti šolski kader in ga ozavestiti o pomenu telovadne vzgoje v šolah, vse pa je za sabo potegnilo finančne težave. Položaj šolske telesne vzgoje je bil v primerjavi s preostalo šolsko vzgojo in predmeti slab. Poleg vseh drugih težav se je telesna vzgoja takrat borila s časovno stisko v šolskem urniku, kar kaže na odnos do telovadne vzgoje in nerazumevanje njenega pomena.

Leta 1953 je z odlokom o obveznem osemletnem šolanju prišlo do spremembe števila ur tudi pri telesni vzgoji. Do tega leta je bila telovadba na urniku enkrat

³⁰ Stane Okoliš: Uvajanje telovadbe v šolo. V: Telesna vzgoja in šport v preteklosti, Seminar za mentorje zgodovinskih krožkov. Ljubljana, 2003, str. 36.

na teden. Z novim odlokom je pridobila še dodatni dve uri, skupno torej tri ure tedensko.³¹ Vsebina telesne vzgoje je v učnem načrtu za osnovne šole še vedno temeljila na "redovnih" vajah, vajah za oblikovanje ravnotežja, hoji, teku, skokih, metih, plazenju, vajah spretnosti in akrobatiki, vajah v vesi in opori. Pojavljali so se tudi ritmika in ljudski plesi ter igre, kot so rokomet, košarka, nogomet in odbojka.³²

Na začetku petdesetih let so v šole začeli uvajati svobodne in prostočasne dejavnosti, v katerih so učenci širili in poglobljali znanje in različne interese, predvsem v kulturnih in športnih dejavnostih. Šolsko telesno vzgojo so dopolnjevali različni športni krožki (taborniški, planinski, strelski krožki, atletski ...), šolska, občinska, medobčinska tekmovanja (telovadni mnogoboj, atletika, odbojka, košarka, rokomet, nogomet, smučanje, plavanje). Prirejali so množična šolska tekmovanja in manifestacije (Titova štafeta – štafeta mladosti, v Ljubljani pohod ob žici okupirane Ljubljane od leta 1957 dalje, pomladni in jesenski tek čez drn in strn, ...).

S športnimi dnevi, uvedenimi z učnim načrtom v šolskem letu 1953/1954, se je v šolski telesni vzgoji pojavil nov način dela, ki je vključeval športne panoge. Enako se je zgodilo pri rednem pouku, ko so športne panoge nadomeščale "redovne" in proste vaje. V povezavi s športnim delom v šolah so se po letu 1953 pričela ustanavljati šolska športna društva, kjer se je zbrana mladina lahko samostojno odločila za vrsto vadbe oziroma športno panogo, s katero se je želela ukvarjati. Smučarske in plavalne tečaje ter šolo v naravi so uvedli od leta 1958 naprej. Prav tako so s posebnimi testi merili telesni razvoj in zmogljivost mladine (telesnovzgojni karton).

Pouk v šolah je mladini privzgaljal telesnokulturne navade na način, da je šport postal njihov vsakdanji spremljevalec, v prostem času pa naj bi ga naprej gojili v temu namenjenim organizacijam in klubih. Telesna vzgoja v šolah je prva vsebinsko povezala šport in telovadbo.³³

Viri in literatura

Viri

Slovenski šolski muzej, arhiv, fasc. 25, Tagesbuch der Volksschule in Landstrass 1873–1876 (Šolska kronika kostanjeviške šole).

31 Mojca Doupona Topič: Ženske v športu. V: : Seminar za mentorje zgodovinskih krožkov. Ljubljana, 2003, str. 49.

32 Objave sveta za prosveto in kulturo LRS1953, leto IV, št. 6, str. 25–27.

33 Drago Stepišnik: Telovadba na Slovenskem, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1974, str. 45–48.

Tiskani viri

- Heinz, Fr.: *Handbuch der Gesetze und Verordnungen über das Volksschulwesen für Krain/Zbirka zakonov in ukazov o ljudskem šolstvu na Kranjskem*, Laibach: Deželni šolski svet za Kranjsko I. Kleinmayr & F. Bamberg, 1895.
- Objave sveta za prosveto in kulturo LRS 1953, leto IV, št. 6.
- Postave in ukazi za kranjsko ljudsko šolstvo, Ljubljana 1876, Šolski in učni red občnim ljudskim učilnicam, 20. avgust 1870.
- Učni načrt za pouk telovadbe v nerazdeljeni enorazrednici s celodnevni poukom, 1874.
- Začasni učni načrt za višjo narodno šolo v kraljevini Jugoslaviji, 1932.

Spletni viri

- https://kulturnibazar.si/wp-content/uploads/2020/06/4_Razstava_Umetnost-%C5%A1port-in-dedi%C5%A1%C4%8Dina.pdf (pridobljeno 12. 12. 2020).
- <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi151499/> (pridobljeno 12. 12. 2020).

Literatura

- Brunet, Franc: *Telovadba v petrazrednih in manj kot petrazrednih ljudskih šolah*, Ljubljana, 1900, ponatis 1907 (soavtor Jakob Furlan).
- Dimnik, Jakob: Zdravstvo v šoli, *Učiteljski tovariš* 1885 (15. 8.), št. 16, str. 241–243.
- Doupona Topič, Mojca: Ženske v športu. *Telesna vzgoja in šport v preteklosti, Seminar za mentorje zgodovinskih krožkov*. Ljubljana, 2003, str. 44–50.
- Hočevar, Ciril: Telovadna ura, *Popotnik* 1932/33, str. 269–274.
- Kozak, Jože: Vzgojni vplivi šolske telovadbe na našo mladino, *Sodobna pedagogika, Pedagoško društvo*: Ljubljana, 3, 1952, štev. 1–2, str. 95–104.
- Leban, Anton: Nekaj o telovadbi, *Učiteljski tovariš* 1882, str. 149–151.
- Nauk o telovadbi, prvi del, proste vaje (s 50 podobami), Ljubljana: Južni Sokol 1867.
- Nauk o telovadbi, drugi del, vaje na orodji, s 164 podobami in VI obrazci, Ljubljana: Slovenska matica 1869.
- Murnik, Viktor: Redovne vaje, 1910.
- Okoliš, Stane: Slovenski šolski muzej v letu 2019, *Šolska kronika: revija za zgodovino šolstva in vzgoje*, 29, 2020, št. 2, str. 261–295.
- Okoliš, Stane: Uvajanje telovadbe v šolo. *Telesna vzgoja in šport v preteklosti, Seminar za mentorje zgodovinskih krožkov*. Ljubljana, 2003, str. 30–37.
- Pavlin, Tomaž: Glasnik novega, zdravega načina življenja, *Zbornik Fakultete za šport Univerze v Ljubljani 1960–2010*, Ljubljana 2010, str. 11–70.
- Pedagoški programi SŠM za šolski leta od 2017/18 do 2020/21.
- Pivko, Ljudevit: Telesna vzgoja, *Popotnik* 1920, str. 113–125.
- Pivko, Ljudevit: Telovadne igre I., II., III. del, *Mariborski Sokol*, Maribor 1911–1920.
- Plevnik, Vinko: Sokolska telovadba do leta 1914, diplomsko delo, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za šport, Ljubljana, 2008.
- Rozman, Boris: *Pernišek, France: Zgodovina slovenskega Orla*; Buenos Aires: Slovenska kulturna akcija, 1989 (Poročilo o knjigi). V: *Zgodovinski časopis*, Ljubljana 1991, letnik 45, str. 678–681.

- Starc, Gregor: *Sokolske sledi v učnih načrtih telovadbe med obema vojnama in njihovi učinki*. V: *Naša pot: 150 let ustanovitve Južnega Sokola in sokolskega gibanja*, Ljubljana: Fakulteta za šport, 2014, str. 222–237.
- Stepišnik, Drago: *Oris zgodovine telesne kulture na Slovenskem*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1968.
- Stepišnik, Drago: *Ob stoletnici obvezne telesne vzgoje v osnovnih šolah na Slovenskem, Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969*, Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1970.
- Stepišnik, Drago: *Telovadba na Slovenskem*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1974.
- Stepišnik, Drago: *Razvoj šolske telesne vzgoje na Slovenskem*, Slovenski šolski muzej, Ljubljana, 1978.
- Štucin, Živa: *Telovadba na Slovenskem po letu 1945*, magistrsko delo, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za šport, Ljubljana 2018.
- Taufer, Veno: *Telesna in duševna vzgoja šolske dece v telovadnici*, *Popotnik*, 1931/32, str. 306–307.
- Tavželj Josip: *Reforma šolske telovadbe*, *Popotnik* 1932/33, str. 45–49.
- Zima, Janez: *Telovadba v ljudske šoli*, knjižica za našo šolsko mladino, Ljubljana 1872.

